

NEMOJ ISMIJAVATI
DRUGE

SHERAJ DA SPOJIŠ
A NE DA RAZDVOJIŠ!

DIJELI DOBRU SPIKU
A NE DOBRU "SLIKU"

NE DAJ NIKOME
SVOJE LOZINKE



#SURFAMBEZSTRAHA

RAZGOVARAJ S
ODRASLIMA

PAZI ŠTO STAVLJAŠ NA
#DRUŠTVENEMREŽE!

RECI STOP NASILJU
PUTEM INTERNETA!

Uredila:

Dr. sc. Maja Mamula, psihologinja

Autorica:

Kristina Mihaljević, mag. paed. soc.

**Izdaje:**

Ženska soba – Centar za seksualna prava

Maksimirska cesta 51a, 10 000 Zagreb

tel: 01/6119-174 / fax: 01/6119-174

e-mail: zenska.soba@zenskasoba.hr

web: www.zenskasoba.hr

Facebook: <https://www.facebook.com/zenska.soba/>

Instagram: <https://www.instagram.com/zenska.soba>

Dizajn:

Petra Drožđan – Kranjčec

Lektura:

Luiza Bouharaoua

Tisak:

HORVAT-TISAK d.o.o.

ISBN:

978-953-7505-13-4

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem XXXX.



Brošura je nastala u okviru projekta #surfambezstraha kojeg provodi Ženska soba – Centar za seksualna prava uz financijsku podršku Grada Zagreba, Gradskog ureda za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom. Sadržaj brošure isključiva je odgovornost Ženske sobe – Centra za seksualna prava i ni pod kojim uvjetima ne može se smatrati odrazom stajališta Grada Zagreba.

Sadržaj

1. UVOD 6

2. ELEKTRONIČKO NASILJE NAD I MEĐU DJECOM I MLADIMA 8

3. GOVOR MRŽNJE NA INTERNETU 12

4. ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE 14

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA „KORIŠTENJE INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA“ 17

6. SAVJETI DJECI I MLADIMA ZA SIGURNO KORIŠTENJE INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA 23

7. PREPORUKE ZA RODITELJE 25

8. ZAKLJUČNO 27

9. VAŽNI KONTAKTI 29

10. LITERATURA 30



1. UVOD

Brošura **#surfambezstraha** prvenstveno je namijenjena odgojno-obrazovnim ustanovama, roditeljima, djeci i mladima, ali i svim drugim zainteresiranim osobama koje se žele informirati i educirati o pojavnosti i problemu elektroničkog nasilja koje doživljavaju djeca i mladi.

Iako korištenje Interneta i ostalih elektroničkih uređaja ima čitav niz prednosti, uključujući i odgojno-obrazovne, ono sadrži i brojne opasnosti. Internet i društvene mreže otvorile su novi prostor za vršnjačko nasilje, ali i nasilje koje vrše nepoznate osobe. Virtualno zlostavljanje putem Interneta (engl. *cyberbullying*), mobitela ili drugih uređaja za postavljanje sadržaja (npr. tekstova i slika) je oblik elektroničkog nasilja s kojim se svakodnevno susreće sve veći broj djece i mladih. Različiti oblici seksualnog nasilja također se javljaju virtualnim putem što otežava njihovo prepoznavanje, suzbijanje i identificiranje nasilnika/ca. Virtualni svijet nasilnicima omogućava anonimnost, osjećaj sigurnosti i moći, nasilje se brzo širi, a žrtva je izložena širokoj publici u kratkom vremenu (Tukara Komljenović i Mihaljević, 2018.).

Prema **podacima** istraživanja Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba i Hrabrog telefona, provedenih 2004., 2008. i 2013. (Hrabri telefon, 2014.), **90% djece** koristi se Internetom a 93% djece ima Facebook profil, pri čemu je **svako drugo dijete** bez nadzora prilikom korištenja. Navedena istraživanja pokazuju da je **skoro svako treće dijete** bilo izloženo porukama sa seksualnim sadržajem, od čega **trećina nikome nije povjerala** svoje iskustvo. Djeca često ne progovaraju o doživljenom iskustvu zbog straha da im roditelji i druge odrasle osobe neće vjerovati ili da neće u jednakoj mjeri shvatiti težinu nasilja koje im se događa.

Rezultati istraživanja koje je provela Ženska soba (2018.) pokazuju kako svaki drugi učenik/ca ima računalo u svojoj sobi, a da **za svakog trećeg učenika/cu roditelji nemaju saznanja** o tome s kim se dopisuje i koje stranice posjećuje. **Svaki treći učenik/ca** doživio je neki oblik elektroničkog nasilja (vrijeđanje, prosljeđivanje osobnih fotografija bez dopuštenja, uznemiravanja putem poruka i dr.). Vrlo je zabrinjavajući podatak da se **svaki deseti učenik/ca svakodnevno ili barem jednom tjedno dopisuje s nepoznatim osobama** putem Interneta i društvenih mreža. Kada su u pitanju stavovi učenika/ca prema elektroničkom nasilju, istim istraživanjem utvrđeno je da svaki svaki 3. učenik/ca smatra da uvrede putem Interneta nisu pravo nasilje i da ih ne treba shvaćati ozbiljno. Istraživanje je također pokazalo kako **svaki 4. učenik/ca ne bi potražio pomoć u slučaju da doživi elektroničko nasilje.**

Na temelju navedenih istraživanja i kroz direktan rad Ženske sobe s djecom i mladima, prepoznata je potreba za educiranjem i informiranjem djece i mladih, njihovih roditelja, odgojno-obrazovnih djelatnika/ca, ali i šire javnosti o pojavnim oblicima elektroničkog nasilja. Osim navedenog, prepoznata je i potreba i za provođenjem daljnjih istraživanja o ovoj tematici s ciljem razvoja učinkovite prevencije.

Brošura **#surfambezstraha** sadrži tekstove koji objašnjavaju elektroničko nasilje i pružaju osnovne savjete za djecu, mlade i roditelje te daje pregled nadležnih državnih institucija i organizacija civilnog društva koje pružaju pomoć i zaštitu djeci i mladima. Osim toga u brošuri su prikazani rezultati istraživanja *Korištenje Interneta i društvenih mreža* koje je provedeno tijekom siječnja 2018. godine na uzorku od 659 učenika/ca iz 11 osnovnih škola s područja Grada Zagreba.

Brošura **#surfambezstraha** nastala je u okviru istoimenog projekta kojeg provodi Ženska soba – Centar za seksualna prava (Zagreb). Projekt je financijski podržao Grad Zagreb, Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom. Sam projekt nastao je zbog rastuće pojavnosti elektroničkog nasilja među i nad djecom i mladima koja je prepoznata kroz direktan rad Ženske sobe, a cilj projekta jest suzbijanje elektroničkog nasilja nad i među djecom i mladima s naglaskom na elektroničko seksualno nasilje.

S ciljem kvalitetnijeg i uspješnijeg suzbijanja elektroničkog nasilja nad i među djecom i mladima, s naglaskom na elektroničko seksualno nasilje, nužno je raditi na osvještavanju šire javnosti o ovoj problematici. Stoga su u okviru projekta tiskani informativni materijali (letak i plakat) koji su bili postavljeni u sredstvima javnog prijevoza Grada Zagreba.



2. ELEKTRONIČKO NASILJE NAD I MEĐU DJECOM I MLADIMA

Elektroničko nasilje ima **puno zajedničkih obilježja s tradicionalnim (offline) oblicima nasilja** budući da se nasilje koje se među učenicima/ama događa u školi najčešće prenosi u virtualni svijet. Istraživanja koja je provela Ženska soba (2018., 2019.) pokazuju kako 97% djece ima pristup Internetu putem računala i mobitela u kući i/ili školi. Porastom korištenja Interneta i društvenih mreža došlo je i do porasta nasilja preko Interneta, pri čemu je svako treće dijete i mlada osoba doživjela neki oblik elektroničkog nasilja.

Istraživanje koje je provedeno u Republici Hrvatskoj tijekom 2017. godine (EU Kids Online Hrvatska, 2018.) pokazuje kako se djeca svakodnevno koriste Internetom, komuniciraju s nepoznatim osobama i nikad ili gotovo nikad ne razgovaraju s roditeljima o opasnostima na Internetu te o tome što učiniti u slučaju da dožive nasilje.

Radi suzbijanja i sprečavanja nasilja putem Interneta i društvenih mreža te zaštite djece i mladih potrebno je osvijestiti i educirati djecu, mlade, roditelje, djelatnike/ce odgojno-obrazovnog sustava te širu javnost o samoj problematici, a pogotovo o korištenju Interneta na siguran način.

Nasilje putem modernih tehnologija (elektroničko nasilje, engl. *cyberbullying*) predstavlja namjerno, opetovano nanošenje štete pojedincu/ki ili grupi osoba putem Interneta, mobitela i drugih elektroničkih uređaja. Šteta se drugim osobama može nanositi višestrukim slanjem poruka i različitih audio-vizualnih zapisa putem Interneta i društvenih mreža. Cilj takvih ponašanja je povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji drugi način oštetiti drugu osobu ili grupu osoba koje se nisu u stanju zaštititi od takvih postupaka. Ovaj oblik nasilja može se događati na raznim internetskim stranicama (npr. društvene mreže, forumi, blogovi, *chat* sobe) te putem različitih elektroničkih sredstava (npr. *e-mail*, instant poruke) (Cakić, Hodak Kodžoman i Velki, 2013.) Elektroničko nasilje predstavlja novi put za tradicionalne oblike nasilja, posebice kada se govori o vršnjačkom nasilju.

Postoji **8 metoda internetskog nasilja** (Willard, 2004.; prema Li, 2010.):

- 1. Grubo online sukobljavanje** (engl. *flaming*) – kratkotrajna rasprava između dvije ili više osoba koju karakterizira ljut, eksplicitan i vulgaran govor, uvrede, a ponekad i prijetnje (npr. *Zbog te tvoje ružne profilne slike dođe mi da ugasim Instagram.*).
- 2. Uznemiravanje** (engl. *harassment*) – opetovano slanje okrutnih, uvredljivih, neprijateljskih i provokativnih poruka pojedincu/ki ili grupi. Najčešće se događa putem privatnih poruka, a cilj nasilnika/ce je prijetećim radnjama dovesti drugu osobu u ponižavajući i/ili podređeni položaj (npr. *Ako mi ne napišeš zadaću, svima ću u školi reći da imaš uši.*).
- 3. Ogovaranje i klevetanje** (engl. *denigration*) – izmišljanje informacija o žrtvi te njihovo elektroničko slanje i dijeljenje. Uključuje stavljanje fotografije lica osobe na nepoznato golo tijelo i dijeljenje te fotografije. Cilj ovih radnji

je nanošenje štete žrtvinoj reputaciji ili uništavanje njenog odnosa s drugim osobama (npr. Ana, znaš li da ti Ema želi oteti dečka? Vidjela sam ih jučer zajedno u parku.).

- 4. Lažno predstavljanje** (engl. *masquerading, impersonation*) – uzimanje tuđeg identiteta i slanje poruka i drugih sadržaja u tuđe ime s ciljem uništavanja ugleda i prijateljskih odnosa. Ovo može biti izrazito opasno ako nasilnik/ca šalje žrtvine privatne podatke (kućnu adresu, adresu škole, broj mobitela) drugim osobama. (npr. *lažni Facebook profil*).
- 5. Iznuđivanje i širenje povjerljivih informacija** (engl. *outing and trickery*) – javno objavljivanje podataka koje je žrtva poslala nasilniku/ci u povjerenju. Također, nasilnik/ca može izmanipulirati žrtvu da napiše nešto privatno što onda nasilnik/ca javno objavljuje ili šalje dalje bez dopuštenja. Tipično je za bivše prijatelje/ice koji su sa žrtvom dijelili tajne ili privatne slike te druge sadržaje i poruke. (npr. *Ha-ha evo vam screenshot mog razgovora s Lanom! Užasno je glupaaa!*).
- 6. Socijalno isključivanje** (engl. *social exclusion*) – događa se jednako na Internetu kao i u *offline* svijetu. Žrtve ne mogu ući u određene chat sobe ili ih se ne uključuje u grupne poruke. (npr. *Nemojte ni slučajno reći Marku za ovu grupu, jeste vidjeli kako se oblači?!*).
- 7. Prijetnje i uhođenje** (engl. *cyberthreats and cyberstalking*) – posebno zastrašujući oblici internetskog nasilja. Odnose se na opetovano slanje prijetećih poruka te na neprestane pokušaje uspostavljanja i nastavljanja neželjenog kontakta zbog kojih se žrtva počinje bojati za vlastitu sigurnost i dobrobit. Posebno je izraženo prilikom komunikacije s nepoznatim osobama te u slučajevima seksualnog nasilja putem Interneta. (npr. *Zašto mi ne odgovaraš?! Ako mi ne pošalješ svoju голу sliku, poslat ću cijeli naš razgovor tvojim roditeljima!*).
- 8. Videosnimanje** (engl. *happy slapping*) – izazivanje i snimanje tuče ili drugih nasilnih sadržaja te njihovo širenje. (npr. Snimanje tuče i javni prijenos s ciljem uživanja u nasilju.)

Kada govorimo o elektroničkom nasilju možemo izdvojiti četiri glavne karakteristike koje ga razlikuju od tradicionalnih (*offline*) oblika nasilja (Giumetti i sur., 2014.)

- **Anonimnost** – bilo tko se može predstaviti kako želi (lažna imena, nadimci, godine). Nasilnici/e se osjećaju zaštićeno iza svog lažnog *online* identiteta, a žrtve bespomoćno lako i nepoznate osobe vrše elektroničko nasilje, najčešći počinitelji/ice su poznate osobe.
- **Sveprisutnost** – *online* nasilje može se događati na bilo kojem mjestu (škola, kuća, park), u bilo koje vrijeme.
- Široka publika – informacije se brzo i lako šire, što nasilniku/ci daje veći osjećaj kontrole i moći.
- **Smanjen osjećaj odgovornosti** – djeca i mladi ne smatraju *online* svijet stvarnim svijetom te se *online* ponašaju onako kako ne bi u *offline* svijetu. Puno manje pozornosti obraćaju na tuđe osjećaje zato jer nisu svjesni posljedica svojih djela (npr. *Samo sam mu rekao da izgleda kao debela krava, nisam ga istukao!*).

Moderne tehnologije omogućile su premještanje seksualnog nasilja u *online* svijet. Djeca i mladi svakodnevno su izloženi različitim oblicima govora mržnje koji je najčešće usmjeren prema nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji te tjelesnim karakteristikama. Također, djeca i mladi putem elektroničkih uređaja sve više izloženi seksualnom nasilju koje je poprimilo nove oblike i metode.

INDIKATORI DOŽIVLJAVANJA I ČINJENJA ELEKTRONIČKOG NASILJA

Izloženost svim oblicima nasilja, pa tako i elektroničkom, ostavlja brojne posljedice na socijalno, psihičko i fizičko zdravlje djece i mladih.

Ističemo **indikatore koji upućuju da osoba doživljava ili čini elektroničko i/ili elektroničko seksualno nasilje:**

- spominjanje nepoznatih osoba
- pridavanje sve veće važnosti aktivnostima i osobama na Internetu
- povećanje količine vremena provedenog na Internetu u odnosu na ranije
- pritužbe roditelja da ne mogu dijete „odvojiti“ od računala, mobitela i Interneta
- pokazivanje nervoze kada se ne može koristiti mobitelom ili Internetom
- zatvaranje stranica, chatova i/ili skrivanje mobitela pred drugim osobama
- izbjegavanje razgovora o uporabi računala i Interneta
- izbjegavanje korištenja mobitela, tableta i računala, pogotovo kada se primi neka poruka
- stres prilikom čitanja poruka, odnosno primanja različitih sadržaja
- puno novih kontakata na mobitelu i/ili društvenim mrežama
- brisanje korisničkih računa ili otvaranje većeg broja novih
- povlačenje u sebe
- česte promjene raspoloženja
- pogoršanje fizičkog zdravlja
- pogoršanje školskog uspjeha

Navedeni indikatori samo su neki od brojnih mogućih pokazatelja izloženosti *online* nasilju. Postojanje ovih znakova ne mora nužno značiti da osoba doživljava nasilje putem Interneta i na društvenim mrežama. Ipak, prisutnost ovih znakova je svakako pokazatelj potencijalnih problema koji ne moraju nužno biti povezani s nasiljem. Važno je pripaziti na sve promjene u ponašanju i raspoloženju kod djece i mladih jer one mogu ukazati na potencijalne druge probleme s kojima se suočavaju. Ukoliko prepoznate da Vaš vršnjak/inja ili Vaše dijete doživljava nasilje, obratite se organizacijama civilnoga društva koje su navedene u poglavlju 10.

POSLEDICE ELEKTRONIČKOG NASILJA

Svaki oblik elektroničkog nasilja ostavlja posljedice na osobni, obiteljski, školski i društveni život djeteta! Svaka osoba se na svoj način nosi s doživljenim nasiljem, a posljedice može osjetiti u trenutku kada doživi nasilje, neposredno poslije, ali i značajno vrijeme nakon što je nasilje završilo. Kad god se posljedice jave i u kojem god obliku, one predstavljaju normalnu reakciju na doživljeno nasilje.

Umanjivanje posljedica posebno je izraženo u slučajevima elektroničkog nasilja prvenstveno zato jer nema izravnog kontakta („licem u lice“) sa žrtvom. Ono što je bitno zapamtiti jest da elektroničko nasilje ostavlja posljedice baš kao i nasilje koje se događa u bilo kojem drugom okruženju (obiteljskom, školskom, i dr.).

Navodimo neke od posljedica elektroničkog nasilja:

- izbjegavanje odlaska u školu i sudjelovanja u školskim i izvanškolskim aktivnostima
- pogoršavanje školskog uspjeha
- smanjena interakcija s okolinom i vršnjacima/kinjama – socijalna isključenost
- stigmatiziranje i etiketiranje
- psihosomatske posljedice (glavobolja, bolovi u trbuhu i leđima, problemi s probavom)
- psihološke posljedice (anksioznost, ljutnja, tuga, usamljenost, osjećaj manje vrijednosti, depresivnost, nisko samopouzdanje, loša slika o sebi)
- samoozljeđivanje
- pokušaj samoubojstva i samoubojstvo
- promjene u ponašanju (konzumacija opojnih sredstava)

Za istaknuti je kako su elektroničko i elektroničko seksualno nasilje kažnjiva djela i imaju **zakonske posljedice** za osobe koje vrše ovakve oblike nasilja. Uvrede, klevete, prijetnje te različiti oblici seksualnog nasilja počinjeni na štetu djece i mladih kažnjivi su za sve osobe starije od 14 godina, dok se osobama mlađima od 14 godina mogu izreći mjere obiteljsko-pravne zaštite. Zbog toga je važno povjeriti se odraslim osobama i prijaviti ovakve oblike nasilja kako bi se nasilnici/e odgovarajuće kaznili.

Iz svega navedenog vidljivo je kako elektroničko nasilje ostavlja mnogostruke posljedice koje utječu na kvalitetu života djece i mladih (Tukara Komljenović i Mihaljević, 2018.). Važno je na vrijeme prepoznati nasilje i reagirati!

3. GOVOR MRŽNJE NA INTERNETU

(autorica poglavlja, Antonija Hojt Ilić, prof. socijalne pedagogije)

Internet nedvojbeno pruža neiscrpan izvor informacija i znanja te otvara širok prostor prilika za sudjelovanje u društvenim procesima. Sloboda izražavanja mišljenja putem Interneta zasigurno služi kao platforma koja doprinosi demokratizaciji, razvoju i dijalogu, no nužno je slobodu izražavanja i mišljenja jasno razlikovati od govora mržnje na Internetu.

Članak 38. Ustava Republike Hrvatske¹ navodi: „Sloboda izražavanja misli obuhvaća osobito slobodu tiska i drugih sredstava priopćavanja, slobodu govora i javnog nastupa i slobodno osnivanje svih ustanova javnog priopćavanja.“ No, isto tako u članku 16. navodi se kako je slobode i prava moguće ograničiti zakonom radi zaštite drugih prava i sloboda.

Zakon o elektroničkim medijima² u članku 12. propisuje da u audio i/ili audiovizualnim medijskim uslugama nije dopušteno poticati, pogodovati poticanju i širiti mržnju ili diskriminaciju na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije, te poticati antisemitizam i ksenofobiju, ideje fašističkih, nacionalističkih, komunističkih i drugih totalitarnih režima.

Članak 325. Kaznenog zakona RH³ „Javno poticanje na nasilje i mržnju“ propisuje kažnjavanje kaznom zatvora do 3 godine onoga tko putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način javno potiče ili javnosti čini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina.

OBLICI GOVORA MRŽNJE NA INTERNETU (Alaburić, 2003.):

- različite vrste rasističkih, antisemitskih, šovinističkih, ksenofobnih, seksističkih, homofobnih stereotipa, insinucija ili uvredljivih dvosmislenih aluzija i šala na račun određenih manjinskih društvenih skupina;
- različiti oblici verbalnog uznemiravanja koji izazivaju osjećaj nelagode, poniženja, uznemirenosti, straha ili srdžbe;
- korištenje pogrđnih naziva kojima se kroz vrijeđanje stigmatiziraju određene društvene da bi se opravdala mržnja prema određenim društvenim skupinama;
- verbalno zastrašivanje pripadnika/ica određenih društvenih skupina;

1 Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01 i 55/01)

2 Zakon o elektroničkim medijima (NN, br. 122/03, 79/07, 32/08, 65/09, 153/09, 84/11, 94/13, 136/13)

3 Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18)

- isticanje različitih simbola (primjerice svastike i drugih nacističkih simbola i znamenja) da bi se u ciljanim grupama izazvao strah;
- negiranja ili umanjivanje ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, isticanje nacističkih simbola i ikonografije i sl.;
- okrivljavanje određenih društvenih skupina za različita društvena zla;
- izravno poticanje na različite vrste diskriminacije prema određenim društvenim skupinama;
- otvorene prijetnje žrtvama ne učine li ono što se od njih zahtijeva ili poticanje na nasilje, prema drugim društvenim skupinama da bi ih se potaknulo na fizičko nasilje prema njima;
- izravno pozivanje i poticanje na fizičko istrebljenje određenih društvenih skupina

Vrijeđanje, omalovažavanje, isključivanje pa i poticanje na mržnju putem Interneta postalo je zahvaljujući raširenosti korištenja Interneta, pametnih telefona i društvenih mreža značajno jednostavnije nego ikad prije te nerijetko uključuje manjak promišljanja o posljedicama takvog ponašanja.

Većina osoba će najvjerojatnije ignorirati govor mržnje na Internetu, no na taj način ne pridonosimo rješavanju problematike. **Što možemo učiniti?**

Ukoliko smo svjedoci/kinje govora mržnje na Internetu (bilo da je govor usmjeren na nas ili na nekoga drugoga) na društvenim mrežama, važno je isti **prijaviti**.

Objave koje se mogu okarakterizirati kao govor mržnje, odnosno kao sadržaj koji na bilo koji način vrijeđa, ponižava, zastrašuje drugu osobu ili pripadnike/ce određenih društvenih skupina, društvene mreže mogu ukloniti. No, to se ne događa automatski već osoba mora navedeno ponašanje prijaviti tvrtkama koje upravljaju pojedinom društvenom mrežom. Prijava je vrlo jednostavna i potpuno anonimna. Nakon prijave, vlasnici/e društvenih mreža odlučuju o uklanjanju objave i eventualnom blokiranju računa (privremeno ili trajno).

Jedan od načina reagiranja na govor mržnje na Internetu jest jasno dati do znanja da se s navedenom objavom ne slažemo.

Pri tome je poželjno:

- ne orijentirati se na osobu ili osobe koje su objavile post već na sadržaj objave;
- na objavu se referirati činjenicama iz relevantnih izvora;
- imati na umu da je cilj pojedinih objava isprovocirati druge osobe stoga je važno ne prepustiti se emocijama i reagirati smireno i staloženo.

S obzirom na to da su djeca i mladi u velikoj mjeri usmjereni na korištenje modernih tehnologija, a nadzor roditelja nad aktivnostima djece i mladih na Internetu u pravilu izostaje ili je nedovoljan, neophodna je edukacija, odnosno, provedba sustavnih preventivnih programa za djecu i mlade kojima će biti obuhvaćena ova problematika.

4. ELEKTRONIČKO SEKSUALNO NASILJE

Jedan od važnih društvenih problema i oblika kršenja osnovnih ljudskih prava je seksualno nasilje. Ono je jedno od najgorih oblika diskriminacije, a obilježavaju ga umanjivanje ozbiljnosti proživljenog nasilja, okrivljavanje žrtve te mali broj prijavljenih slučajeva nadležnim institucijama (Mamula, 2013.).

„Seksualno zlostavljanje mladih osoba može uključivati različite oblike: bilo kakve neželjene dodire, izlaganje genitalija pred maloljetnicama/ima, ljubljenje, neprimjereno dodirivanje tijela, prisilu na masturbaciju, korištenje partnerske prisile na seksualnu odnos, pokušaj silovanja i/ili silovanje, seksualno odnos s osobom koja je pod utjecajem alkohola ili drugih opojnih sredstava te korištenje mladih osoba za pornografiju i/ili prostituciju“ (Mamula, 2007.). Neki od ostalih oblika seksualnog nasilja su incest, prisilni brakovi (dječji brakovi), genitalno sakaćenje i elektroničko seksualno nasilje⁴.

Seksualno nasilje karakterizira **ne davanje pristanka** za spolne radnje te upotreba sile, prijetnje i/ili oduzimanje slobode s ciljem ostvarenja spolne radnje. Ovi oblici nasilja mogu se događati bez obzira na odnos žrtve i počinitelja, kao i na situaciju u kojoj se žrtva nalazi. Seksualno nasilje je jedno od dva dominantna oblika rodno uvjetovanog nasilja gdje su žrtve u najvećem broju slučajeva djevojčice i žene. Uz **spol**, drugi osnovni rizični faktor za vjerojatnost doživljavanja seksualnog nasilja je i **dob**, na način da su mlađe osobe u većoj mjeri izložene seksualnom nasilju (Mamula, 2013.).

Počinitelji/ce seksualnog nasilja najčešće su žrtvi poznate osobe. Oni/e mogu biti članovi/ice obitelji, druge bliske osobe, trenutni ili bivši partner/ica, prijatelj/ica. Nepoznate osobe su u najmanjem broju slučajeva počinitelji/ce, odnosno, vjerojatnije je da će osoba koju žrtva **poznaje i kojoj vjeruje** počinuti neki od oblika seksualnog nasilja.

Službeni podatci Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske pokazuju da djeca čine velik broj žrtava, odnosno mlade osobe do 22 godine života (više od 70%) (Mamula, 2013.), dok su seksualni zlostavljači djece najčešće njima poznate osobe muškog spola (Ćorić, Buljan Flander, Štimac, 2008.).

Kada se seksualno nasilje događa putem računala ili mobitela, djecu i mlade se iskorištava za počinjenje djela kao što su iskorištavanje djece za pornografiju, pornografske predstave, upoznavanje djece s pornografijom ili neka druga kažnjiva djela (MUP, 2017). Opseg seksualnog zlostavljanja djece putem Interneta i na društvenim mrežama je teško točno procijeniti, posebice kada se u obzir uzme pretpostavka da trenutno u „svijetu postoji oko 100.000 Internet stranica na kojima se nalaze sadržaji koji prikazuju seksualno zlostavljanje djece“ (MUP, 2017).

Elektroničko seksualno nasilje predstavlja oblik nasilja koji uključuje slanje i dijeljenje sadržaja seksualne prirode koji služe za seksualno uznemiravanje druge osobe i zadovoljenje vlastitih seksualnih potreba. Elektroničko seksualno nasilje obuhvaća i objavljivanje i/ili prosljeđivanje intimnih slika i snimki bez pristanka osobe, širenje glasina koje se odnose na seksualni život žrtve, zadovoljenje pohote pred djecom ili mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba i uključivanje djece u pornografske aktivnosti (Craven i sur., 2006; prema Škrtić, 2013). Ovakvi sadržaji mogu sadržavati poruke, slike, komentare, video uratke te druge audio-vizualne materijale intimnog sadržaja (prikaz intimnog dijela tijela, prikaz spolnih odnosa, poruke seksualiziranog sadržaja). Djeca i mladi najčešće prosljeđuju intimne fotografije svojih vršnjaka/inja koje su ili dobili u povjerenju ili primili od drugih osoba.

Recentna istraživanja za Hrvatsku (EU Kids Online Hrvatska, 2018) na populaciji djece od 9 do 17 godina pokazuju sljedeće:

- svako treće dijete komuniciralo je na Internetu s osobom koju nije vidjelo uživo
- preko 2/3 djece vidjelo je fotografije seksualnog sadržaja ili film s golim osobama, a da ga nije imalo namjeru vidjeti
- svako četvrto dijete u dobi od 15 do 17 godina našlo se uživo s osobom koju je upoznao na Internetu

Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova između 25% i 35% djece bilo je izloženo seksualnim sadržajima putem Interneta. Isti podatci pokazuju da je jedno od petero djece koja se koriste Internetom primilo prijedlog ili zahtjev seksualne prirode, što potvrđuje da elektroničko seksualno nasilje također predstavlja problem u Hrvatskoj (MUP, 2017.).

Elektroničko seksualno nasilje najčešće vrše nepoznate odrasle osobe nad djecom i mladima. No, ovaj oblik nasilja često čine i prijatelji/ce, vršnjaci/kinje i druge bliske osobe. Kada govorimo o seksualnom nasilju koji čine starije osobe s ciljem seksualnog zlostavljanja djece i mladih putem Interneta i društvenih mreža govorimo o **cybergroomingu**.

Cybergrooming predstavlja proces upoznavanja i zbližavanja (stjecanje povjerenja) seksualnog predatora s djetetom/mladom osobom s ciljem seksualnog zlostavljanja. Ovaj proces uključuje pristupanje djetetu, zadobivanje djetetovog povjerenja i održavanje komunikacije u tajnosti da bi se spriječilo otkrivanje. Često se sve to čini s ciljem da bi se seksualno zlostavljanje nastavilo u *offline* svijetu (Craven i sur., 2006.; prema Škrtić, 2013.).

Starije nepoznate osobe dolaze do djece i mladih na način da im se **javlja**ju putem društvenih mreža, instant poruka, *chat soba*, foruma ili *online* platformi za igrice, lažno se predstavljaju te uspostavljaju prijateljski i povjerljiv odnos. S ciljem **uspostave** takvog **odnosa**, nasilnici/e se koriste:

- manipulacijama (*npr. Ja sam jedini prijatelj/ica kojem možeš vjerovati.*)
- lažima (*npr. I ja imam 15 godina i znam da se osjećaš kao da te nitko ne razumije.*)

⁴ Kazneni zakon (Narodne Novine br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15) u Glavi XVII „Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta“ prepoznaje samo neke od oblika seksualnog nasilja nad djecom koji su navedeni u ovoj brošuri.

- čestim razgovorima i zahtijevanjem tajnosti (npr. *Nemoj nikome reći za mene jer će nam zabraniti da razgovaramo, a to sigurno ne želiš.*)
- ljubaznošću i laskanjem (npr. *Ti si najljepša/i, najpametnija/i.*)

Nakon što im dijete, odnosno mlada osoba, počne **vjerovati** oni **počinju slati poruke seksualnog sadržaja**, a ubrzo zatim i slike te **zahtijevaju obostranu komunikaciju** (npr. *Pošalji mi sliku grudi, nitko neće znati, a učinit ćeš me sretnim.*)

U slučaju da dijete, odnosno mlada osoba, **odbije poslati** vlastite fotografije, razmjenjivati poruke seksualnog sadržaja ili nastaviti daljnju komunikaciju, kreću **ucjene i prijetnje** (npr. *Ako mi ne pošalješ to što sam tražio, reći ću sve tvojim roditeljima/objavit ću sve na Internetu/znam gdje živiš.*) (Beech, Hamilton-Giachristis i Whittle, 2014.). Osobe koje doživljavaju ovaj oblik nasilja boje se povjeriti drugim odraslim osobama, osjećaju da su u bezizlaznoj situaciji, strah ih je osвете te iz tih razloga nastavljaju s neželjenom komunikacijom.



5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA „KORIŠTENJE INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA“

Tijekom siječnja 2019. godine Ženska soba – Centar za seksualna prava je u okviru projekta #surfambezstraha provela istraživanje u koje su bile uključene učenice i učenici 11 osnovnih škola s područja Grada Zagreba.

Cilj istraživanja bio je dobiti uvid u stavove i iskustva djece vezane uz elektroničko nasilje te specifične oblike elektronskog nasilja: govor mržnje i seksualno nasilje putem Interneta. **Svrha** provedenog istraživanja jest pridonijeti prevenciji i prepoznavanju navedenih oblika nasilja na Internetu radi zaštite djece i mladih.

Istraživanje je provedeno zbog toga što djeca i mladi sve češće doživljavaju nasilje putem Interneta, što je i prepoznato kroz direktan rad Ženske sobe s djecom i mladima, ali i na temelju prethodno provedenih istraživanja. Ženska soba je početkom 2018. godine provela jedno ovakvo istraživanje na manjem uzorku ispitanika/ca (227 učenika/ca 6., 7. i 8. razreda iz OŠ Matka Laginje i OŠ dr. Vinka Žganca) čiji su rezultati, između ostaloga, pokazali kako je svaki treći učenik/ca doživio neki oblik elektroničkog nasilja. Novim istraživanjem želio se dobiti bolji uvid u navike korištenja Interneta i društvenih mreža među djecom i mladima kako bi se adekvatno moglo utjecati na prevenciju nasilja putem Interneta.

METODOLOGIJA

Za provedbu istraživanja dobivena je suglasnost Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske a roditelji su dali suglasnosti za sve učenike/ce koji su sudjelovali u istraživanju.

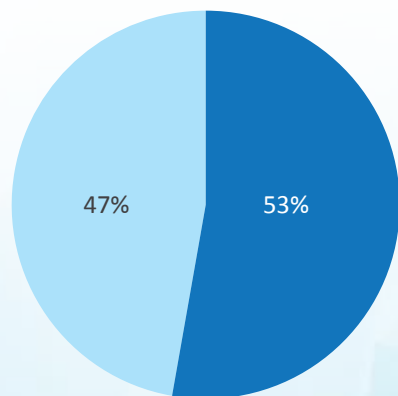
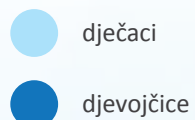
Anketni upitnik kreirale su članice Ženske sobe, Josipa Tukara Komljenović (sociologinja) i Kristina Mihaljević (socijalna pedagoginja) uz mentorstvo dr. sc. Maje Mamula (psihologinja). Finalnu verziju upitnika recenzirali su doc. dr. sc. Silvija Ručević s Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Osijeku te prof. dr. sc. Predrag Zarevski s Katedre za psihologiju Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Unos podataka izvršile su članice i volonterka Ženske sobe. Obrada podataka provedena je uz mentorstvo prof. dr. sc. Predraga Zarevskog u SPSS programu.

Anketni upitnik sadržavao je 19 pitanja vezanih uz učestalost korištenja Interneta i društvenih mreža, prepoznatost rizika koji se pojavljuju na Internetu (govor mržnje, elektroničko seksualno nasilje), iskustvo doživljenog nasilja, stavove o nasilju na Internetu te prepoznate i dostupne oblike pomoći i podrške. Istraživanjem se također provjeravala percepcija djece o tome koliko njihovi roditelji razgovaraju s njima o opasnostima na Internetu te nadziru li ih prilikom korištenja Interneta.

UZORAK

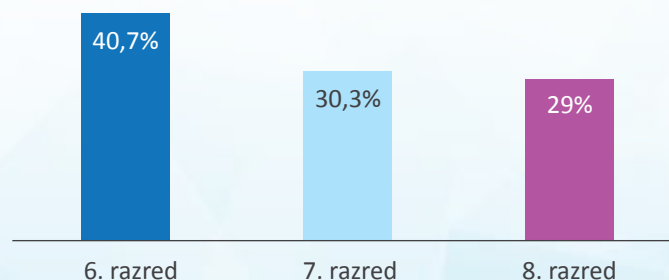
Istraživanje je provedeno na uzorku od 659 učenika/ca 6., 7. i 8. razreda iz 11 osnovnih škola na području Grada Zagreba tijekom siječnja 2019. godine. Najveći broj učenika/ca ostvarilo je odličan (63%) ili vrlo dobar (33,4%) uspjeh u prethodnoj školskoj godini.

Spol



Grafikon 1. Prikaz učenika/ca po spolu

Razred



Grafikon 2. Prikaz učenika/ca po razredima

Dob



Grafikon 3. Prikaz učenika/ca po dobi

REZULTATI ISTRAŽIVANJA „Korištenje Interneta i društvenih mreža“

Rezultati istraživanja bit će prikazani po područjima koja su upitnikom ispitivana.

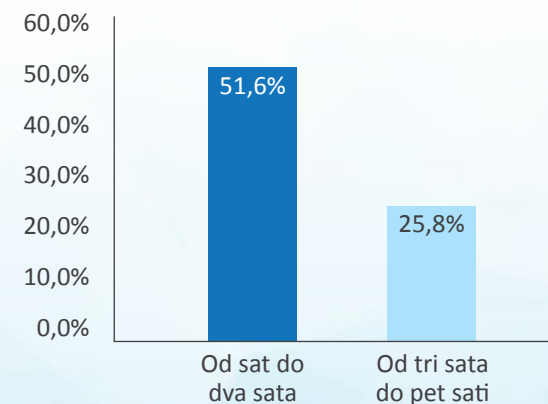
a) Učestalost korištenja Interneta i društvenih mreža

Pitanja kojima se istraživala učestalost korištenja Interneta i društvenih mreža odnosila su se na posjedovanje i korištenje elektroničkih uređaja, smještaj računala i učestalost provođenja vremena na Internetu.

Rezultati pokazuju kako **97,6% djece posjeduje vlastiti mobitel**, odnosno samo **8 djece u dobi od 11. do 15. godina ne posjeduje vlastiti mobitel**. Pristup računalu (prijenosnom ili stolnom) u svom kućanstvu ima 93,3% djece, pri čemu **svako drugo dijete (50,2%) ima računalo u svojoj sobi**. Vidljiva je značajna statistička razlika u odnosu na dob i smještaj računala na način da se s porastom dobi računalo češće nalazi u sobi djeteta.

Pitanje koje se odnosilo na način korištenja Interneta omogućavalo je višestruke odgovore. Djeca se **najčešće koriste Internetom** za gledanje filmova i serija (54,5%), igranje igara (51,4%), učenje (51,1%), slušanje glazbe (42,6%) te radi društvenih mreža (19,7%). Vidljiva je razlika u odnosu na spol, dob i svrhu korištenja računala te stranica koje djeca najčešće posjećuju. **Starija djeca češće se koriste Internetom radi pristupanja društvenim mrežama**, odnosno što su djeca starija to su češće prisutna na Facebooku, Insagramu te online platformama za igrice. Djevojčice češće pristupaju Internetu radi društvenih mreža (Instagram i Snapchat) za razliku od dječaka koji to čine kako bi igrali igrice i čitali različite vijesti.

Vrijeme provedeno na Internetu



Grafikon 4. Prikaz učestalosti provođenja vremena na Internetu

Najveći broj učenika/ca najčešće Internetu pristupa putem mobitela (83,2%) te računala (9,4%).

Na pitanje koje stranice najčešće posjećuju, učenici/e su mogli izabrati najviše 3 odgovora. Rezultati pokazuju kako su **učenici/e najčešće prisutni na YouTubeu (92,3%)**, Instagramu (62,1%), Snapchatu (32,8%) i online platformama za igranje igrica (24,6%).

Istraživanjem se također provjeravala **razina uključenosti roditelja** u odgoj djece o *online* svijetu i informiranje o mogućim opasnostima te postojanje nadzora prilikom korištenja Interneta i društvenih mreža. S obzirom na to, ispitivala se percepcija djece o tome znaju li roditelji što oni rade na Internetu te koliko s njima razgovaraju o opasnostima.

Najveći broj roditelja (71,2%) ima saznanje o tome što njihova djeca rade kada su *online*, no zabrinjavajuće je da **svaki četvrti roditelj nema nikakvo saznanje o tome koje stranice dijete posjećuje i/ili s kim se dopisuje**.

Nadalje, **svaki peti roditelj nikada nije razgovarao sa svojim djetetom o opasnostima na Internetu**, dok svaki drugi to čini samo ponekad. Samo 23,7% roditelja redovito razgovara s djecom o opasnostima na Internetu! Rezultati također pokazuju kako su roditelji rijetko pokraj djeteta dok se ono koristi Internetom (3,6%) te da **svako treće dijete najčešće pristupa Internetu bez nadzora roditelja**.

Postoji statistički značajna razlika između dobi učenika/ca i prisutnosti roditelja na način da su roditelji češće prisutni kod djece koja imaju 11-12 godina u odnosu na djecu koja imaju 14-15 godina. U odnosu su na spol, roditelji značajno češće s djevojčicama razgovaraju o opasnostima na Internetu te češće nadziru djevojčice kada se koriste Internetom.

b) Iskustvo doživljenog govora mržnje na Internetu

Kada je riječ o govoru mržnje na Internetu, najveći broj učenika/ca ne doživljava ovaj oblik elektroničkog nasilja. Podatci pokazuju sljedeće:

- 10,6% djece doživjelo je vrijeđanje zbog toga kako izgledaju
- 9% djece doživjelo je vrijeđanje zbog svog socioekonomskog statusa
- 6,7 % djece doživjelo je vrijeđanje na osnovu svoga spola
- 4,6% djece doživjelo je vrijeđanje na osnovu svoje nacionalne pripadnosti
- 4,2% djece doživjelo je vrijeđanje na osnovu invaliditeta.

Iz navedenih podatka možemo vidjeti kako je **svako deseto dijete doživjelo govor mržnje putem Interneta zbog svoga izgleda i socioekonomskog statusa**.

Rezultati pokazuju kako su skoro svi **pripadnici/e nacionalnih manjina koji su sudjelovali u istraživanju doživjeli govor mržnje putem Interneta** zbog svoje nacionalne pripadnosti i vjere te socioekonomskog statusa!

c) Iskustvo doživljenog elektroničkog i elektroničkog seksualnog nasilja

Upitnikom se kroz 9 čestica ispitivalo imaju li djeca iskustvo doživljavanja nasilja u rasponu od nikada do nekoliko puta godišnje. **Najveći broj djece nikada nije doživio elektroničko i elektroničko seksualno nasilje** (raspon odgovora kreće se od 67,4% do 90%).

U određenim česticama, vidljiv je veći postotak odgovora učenika/ca, odnosno doživljenog nasilja na godišnjoj razini:

- **Svako peto dijete doživjelo je vrijeđanje od strane druge osobe** (22,8%)
- Svako šesto dijete doživjelo je neki oblik uznemiravanja (16,1%)
- Svako šesto dijete doživjelo je da njegove/njene fotografije prosljeđuju druge osobe bez pristanka (15,8%)
- **Svako šesto dijete ima iskustvo dopisivanja s nepoznatim osobama** (15,5%)
- **Svako deseto dijete primilo je intimne fotografije drugih osoba** (11,5%)
- Svako deseto dijete primilo je neželjen sadržaj (9,7%)
- Svako deseto dijete našlo se uživo s nepoznatom osobom koju je upoznalo putem Interneta (9,3%)

Ističemo situacije (sumirani su svi pozitivni odgovori) u kojima djeca imaju iskustvo doživljenog nasilja, bez obzira na učestalost:

- 32,2% djece ima iskustvo dopisivanja s nepoznatim osobama putem Interneta
- 28,8% djece **doživjelo je da ih je vrijeđala druga osoba**
- 23% djece doživjelo je uznemiravanje putem poruka i slika
- 21,6% djece doživjelo je da su druge osobe **prosljeđivale njegove/njene osobne fotografije** bez pristanka
- 17,8% djece primilo je intimne fotografije drugih osoba, a da nije to htjelo
- 14,2% djece se našlo **uživo s nepoznatom osobom** koju je upoznalo preko Interneta
- 11% djece doživjelo je da ih druge osobe traže slanje njihovih intimnih fotografija
- 9,5% djece doživjelo je prijetnje putem poruka i slika.

Kada je u pitanju doživljavanje elektroničkog nasilja, postoje statistički značajne razlike u odnosu na dob djeteta. Što su djeca starija, značajno se češće dopisuju i uživo nalaze s nepoznatim osobama, primaju intimne slike od drugih osoba, dobivaju neželjene sadržaje te dobivaju zahtjeve da svoje intimne slike šalju drugim osobama.

S obzirom na spol, dječaci značajno češće doživljavaju vrijeđanje te primaju prijetnje putem poruka i slika.

d) Stavovi o nasilju na Internetu

Rezultati instrumenta koji je ispitivao stavove djece o elektroničkom i elektroničkom seksualnom nasilju pokazuju sljedeće:

- **Preko 60% djece smatra kako uvredljive komentare ne treba shvaćati ozbiljno**
- **Svako drugo dijete smatra da vrijeđanje putem Interneta nije pravo nasilje** (56,5%)
- Skoro svako drugo dijete (45,6%) smatra da je u redu otkrivati svoje lozinke prijatelju/ici, dečku/curi
- Svako treće dijete (33,4%) smatra kako korištenje lažnog identiteta i profila ima svoje prednosti

Postoji značajna statistička **razlika u odnosu na spol i stavove o nasilju** na Internetu. Dječaci češće nego djevojčice smatraju da su gore navedena ponašanja prihvatljiva. S obzirom na to da roditelji s djecom manje razgovaraju o opasnostima na Internetu te ih manje nadziru prilikom korištenja, može se zaključiti kako roditelji uvelike doprinose razvoju pozitivnih stavova u odnosu na elektroničko nasilje.

e) Prepoznati i dostupni oblici pomoći i podrške

Istraživanjem se želio dobiti uvid o tome bi li djeca potražila pomoć u slučaju da dožive nasilje putem Interneta te, ako bi, kome bi se obratila za pomoć.

Rezultati pokazuju kako bi najveći broj djece (79,8%) potražio pomoć u slučaju da dožive nasilje, no zabrinjavajuće je kako se **svako šesto dijete nikome ne bi obratilo za pomoć**. Rezultati također pokazuju da što su djeca starija to se sve manje obraćaju za pomoć roditeljima i drugim članovima/icama svoje obitelji. U odnosu na spol, djevojčice bi se značajno češće obratile za pomoć nego dječaci.

Ako bi se obratila za pomoć, djeca bi se najčešće obratila svojim roditeljima (75%), prijateljima/cama (22,5%), djelatnicima/ama škole (15,9%), drugom članu/ici obitelji (12,1%), drugim starijim osobama kojima vjeruju (10%) te policiji (8%).

6. SAVJETI DJECI I MLADIMA ZA SIGURNO KORIŠTENJE INTERNETA I DRUŠTVENIH MREŽA

Elektroničko nasilje nije normalan dio online svijeta te ono, kao i *offline* nasilje, na različite načine povređuje osobu nad kojom se vrši. Iako riječi i uvrede nisu nekome direktno izrečene u lice, one i dalje jednakim intenzitetom pogađaju osobu kojoj su upućene. *Online* nasilje je dugotrajno i teško se nositi s njim jer ga osoba prilikom svakog spajanja na Internet ponovno doživljava.

Budite odgovorni i sigurni prilikom korištenja Internetom i pridržavajte se savjeta koje navodimo u nastavku.

Kako se zaštititi i reagirati u slučaju elektroničkog nasilja?

(Tukara Komljenović i Mihaljević, 2018.)

- **Čuvanje osobnih informacija i podataka**
Prvo i osnovno pravilo zaštite je ne odavati drugim osobama putem Interneta ili mobitela podatke o sebi, odnosno ime i prezime, naziv škole, adresu i druge osobne podatke.
- **Čuvanje lozinki**
Vaše lozinke trebali bi imati jedino roditelji. Nemojte ih odavati nepoznatim osobama, svojim prijateljicama, prijateljima, dečku ili curi.
- **Lažno predstavljanje**
U *online* svijetu često je lažno predstavljanje i osobe s kojima komunicirate mogu lagati o tome tko su i koliko imaju godina. Često je lažno predstavljanje starijih osoba s ciljem iskorištavanja, manipuliranja i zlostavljanja.
- **Susreti s drugim osobama**
Susret s osobom koju ste upoznali putem Interneta, mobitela ili na drugi online način može biti opasan. Ako se osoba lažno predstavila postoji opasnost od iskorištavanja ili zlostavljanja. Važno je tražiti dopuštenje i prisutnost roditelja ukoliko se odlučite na susret. Ako ta osoba ustraje da dođete bez pratnje, nemojte ići na takav sastanak.
- **Primanje poruka i slika**
Primanje e-mailova, poruka i slika uznemirujućeg ili seksualnog sadržaja putem društvenih mreža i/ili aplikacija za komunikaciju katkada može stvoriti problem. U tom slučaju možete se obratiti odrasloj ili bliskoj osobi za savjet ili pomoć kako reagirati i obraniti se od uznemiravanja i nasilja.
- **Slanje poruka i slika**
Nemojte pisati poruke ili slati fotografije zbog kojih biste se sramili kada bi ih pročitali ili vidjeli vaši roditelji, prijatelji/ce i/ili druge bliske osobe. Sve što pošaljete zlonamjerna osoba može iskoristiti za ucjenu ili prijetnju da će to objaviti *online*. Promislite prije

slanja svojih intimnih fotografija jer iako je ona u tom trenutku možda privatna, zlonamjerna osoba može ju javno objaviti. Isto tako pazite na sadržaj poruka koji šaljete drugim osobama.

- **Slanje fotografija i video sadržaja u zamjenu za nagradu**
Nemojte pristajati na dijeljenje i slanje vlastitih intimnih fotografija ili videa u zamjenu za bonove za mobitele, novce ili druge usluge. Čak i ako mislite da je ovakvo nešto bezopasno, ono može imati razne negativne posljedice na vaš privatni i javni život (obitelj, škola, zajednica).
- **Brisanje uznemirujućih i/ili seksualnih sadržaja**
Iako je teško zadržati primljeni sadržaj na mobitelu, profilu ili drugoj aplikaciji, pokušajte ga ne obrisati. Policija će pomoću tih sadržaja lakše pronaći nasilnika/cu koji vam prijete i zlostavlja vas.
- **Potražite pomoć i savjet**
Ako primete uznemirujuće, prijeteće i/ili seksualne sadržaje, svakako to recite osobi u koju imate povjerenja (roditeljima, nastavniku/ci). Niste vi krivi za to što proživljavate. Zatražite pomoć i savjet čak i kad mislite da ste učinili nešto nedopušteno.

Kako NE činiti elektroničko nasilje?

- **Razmislite prije nego kliknete send**
Ne šalžite zlonamjerne sadržaje ili slike koje su privatne ili seksualne prirode. Zapitajte se kako biste se vi osjećali da primite takav sadržaj koji vas se tiče, a niste htjeli da bude javan.
- **Pročitajte što prosljeđujete dalje**
Nemojte prosljeđivati sadržaje ili slike koje vrijeđaju, uznemiruju ili zlostavljaju druge osobe. Isto tako, zlonamjerno je uključivati se u rasprave, *chatove* ili prepiske na društvenim mrežama u kojima se nekoga ogovara, ocrnjuje ili izruguje.
- **Potražite pomoć i savjet**
Ako saznate da vaš prijatelj/ica doživljava nasilje, obratite se osobi u koju imate povjerenja (roditelju, nastavniku/ici, stručnom djelatniku/ici škole). Uvijek postoji osoba koja vam može pomoći.

7. PREPORUKE ZA RODITELJE

Online svijet je važan dio socijalnog života i razvoja identiteta vašeg djeteta/djece. Internet, društvene mreže i ostale aplikacije za dopisivanje i video razgovore sastavni su dio suvremenog društva i imaju i brojne odgojno-obrazovne prednosti. Ipak je važno imati na umu kako Vaša djeca putem Interneta mogu doživjeti različite oblike uznemiravanja i zlostavljanja. Vama kao roditeljima najvažnije je s djetetom razgovarati o tome koje sve opasnosti postoje na Internetu te ih naučiti kako se zaštititi. Imajte na umu da Internet ima važnu ulogu u životima vaše djece – svakako dogovorite pravila korištenja, no nemojte im zabranjivati pristup!

Preporuke kako djecu zaštititi i reagirati u slučaju elektroničkog i elektroničkog seksualnog nasilja (Tukara Komljenović i Mihaljević, 2018.)

- **Pravila korištenja**
Zajedno s djetetom uspostavite pravila korištenja Internetom, mobitelom, društvenim mrežama i ostalim aplikacijama te im objasnite zašto je bitno da ih poštuju. Uputite dijete u mjere zaštite i sigurnosti. Objasnite im da je prvo i osnovno pravilo zaštite ne odavati nepoznatim osobama osobne podatke, ime i prezime, OIB, naziv škole i adresu putem Interneta ili mobitela.
- **Izgradite povjerenje**
Dijete treba znati da mu nećete oduzeti elektroničku opremu i ograničiti ili zabraniti pristup Internetu u slučaju nasilja. Bitno je da vas dijete prepoznaje kao osobu od povjerenja ako doživi nasilje te da vam se bez straha obrati za savjet, pomoć i podršku.
- **Lažno predstavljanje**
Velik broj djece svakodnevno se dopisuje s nepoznatim osobama. Objasnite im kako se osobe mogu lažno predstaviti s ciljem iskorištavanja i zlostavljanja. Svakako recite djetetu da se nikad ne nalazi nasamo s osobama koje je upoznao na Internetu bez vašeg znanja.
- **Primanje darova**
Upozorite djecu da ne primaju darove, bonove za mobitele i slično od nepoznatih osoba. Upozorite ih da ne obavljaju protuusluge za tu osobu u vidu slanja svojih fotografija, brojeva telefona i drugih osobnih podataka.
- **Razmisli prije prosljeđivanja i slanja**
Objasnite djetetu da je važno razmisliti o svojim postupcima i posljedicama prosljeđivanja uznemirujućih i zlonamjernih sadržaja na štetu drugih osoba (npr. privatni ili sadržaji seksualne prirode).

- **Čuvanje dokaza**

Iako je često teško i prva reakcija je uklanjanje uznemiravajućih sadržaja i slika, pokušajte sve primljene sadržaje, poruke i slično sačuvati kao dokaz. Policija će pomoću tih dokaza lakše pronaći zlostavljače.

- **Ponašanje roditelja**

Imajte u vidu opasnost javnog objavljivanja fotografija vašeg djeteta/djece. Obratite pozornost tko sve može vidjeti fotografije, privatne sadržaje ili osobne podatke koje objavljujete u *online* svijetu. Zaštita privatnosti vaše djece vaša je odgovornost!

U **Poglavlju 9** navedeni su važni kontakti organizacija civilnog društva te državnih institucija i tijela kojima se možete obratiti za informacije, pomoć i podršku.

8. ZAKLJUČNO

Namjera brošure #surfambezstraha jest pridonijeti osvještavanju i educiranju djece, mladih, njihovih roditelja i odgojno-obrazovnog sustava o problematici elektroničkog nasilja nad i među djecom i mladima.

Na temelju direktnog rada Ženske sobe s djecom i mladima kao i djelatnicima/ama odgojnog-obrazovnog sustava prepoznata je potreba sustavnog rada na prevenciji elektroničkog nasilja. Od neizmjerne je važnosti kreirati preventivne programe koji će od prvog razreda osnovne škole utjecati na osvještavanje i educiranje djece o sigurnom korištenju Interneta. Trebamo imati na umu kako *online* svijet čini dio naše svakodnevice te kako uz brojne pozitivne stvari donosi i one opasne, pri čemu prvenstveno mislimo na elektroničko nasilje.

Rezultati istraživanja pokazuju kako djeca doživljavaju različite oblike elektroničkog nasilja, kako ne prepoznaju elektroničko nasilje kao „pravo“, a samim time niti opasnosti koje postoje na Internetu. Važno je zapamtiti da u *online* svijetu vrijede ista pravila ponašanja kao i u *offline* svijetu. Nasilno ponašanje je uvijek nasilno i uvijek ostavlja posljedice, bez obzira gdje se događa. Važno je da shvatimo kako elektroničko nasilje predstavlja rastući problem u našem društvu te da je potrebno na njega adekvatno reagirati, prvenstveno kroz sustavnu prevenciju.

Razvijanje povjerenja između roditelja i djece ključni je korak u prevenciji i suzbijanju elektroničkog nasilja. Kod djece i mladih potrebno je razvijati vještine i znanja kako se sigurno koristiti Internetom, ali i kako prepoznati nasilje, kako se s njim nositi ako se dogodi te kako ne činiti nasilje. Roditelji i druge odrasle osobe trebaju moći otvoreno razgovarati s djecom o svim mogućim opasnostima na Internetu bez osuđivanja i okrivljavanja djeteta zbog situacije u kojoj se našlo ili se trenutno nalazi. Kako bi ovo postigli, važno je da roditelji budu educirani o ovoj problematici i upoznati s opasnostima suvremenih tehnologija. Roditelji su ključni akteri u pružanju savjeta, pomoći i podrške vlastitoj djeci, ali ponekad je i njima potreban stručni savjet koji mogu dobiti od nadležnih državnih institucija i tijela, organizacija civilnog društva, odgojno-obrazovnih ustanova te ustanova socijalne skrbi.

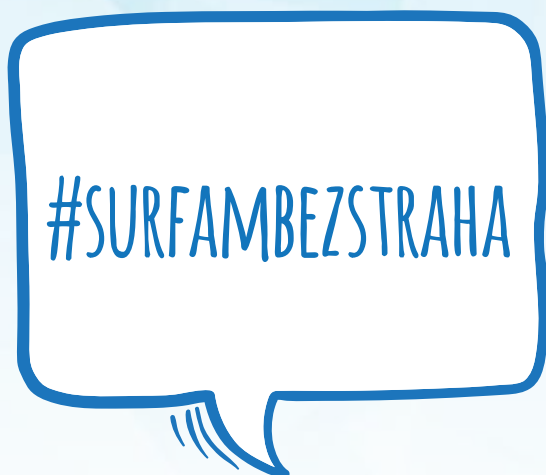
Osim roditelja, od neizmjerne je važnosti da se cjelokupni odgojno-obrazovni sustav te organizacije civilnoga društva uključe u osmišljavanje i kreiranje preventivnih programa koji će biti u skladu s navikama djece i mladih kada je riječ o korištenju modernih tehnologija.

Internet može biti mjesto na kojem se svi i sve mogu osjećati sigurno i slobodno od nasilja, pri čemu je nužno da u kreiranju sigurnog *online* svijeta aktivno sudjeluju djeca, mladi, roditelji i cijelo društvo. **Uključimo se i omogućimo djeci da surfaju bez straha!**

Na kraju, **zahvaljujemo se svim osnovnim školama koje su sudjelovale u istraživanju** „Korištenje Interneta i društvenih mreža“ i koje su izrazile želju za daljnjim radom na prevenciji elektroničkog nasilja nad i među djecom i mladima u suradnji sa Ženskom sobom!

Zahvaljujemo svim osnovnim školama s područja Grada Zagreba koje su sudjelovale u istraživanju:

1. OŠ Frana Galovića
2. OŠ Borovje
3. OŠ Ive Andrića
4. OŠ Medvedgrad
5. OŠ Dragutina Domjanića
6. OŠ Janka Draškovića
7. OŠ Tina Ujevića
8. OŠ Rapska
9. OŠ Augusta Cesarca
10. OŠ Mate Lovraka
11. OŠ Stenjevec



9. VAŽNI KONTAKTI

Ovdje navodimo kontakte organizacija civilnog društva te državnih institucija i tijela kojima se možete obratiti za savjet, pomoć i podršku u slučaju nasilja putem Interneta.

Policija

Tel: 01/6122 111 | e-mail: pitanja@mup.hr | Web: www.mup.hr, www.redbutton.mup.hr

Pravobraniteljica za djecu

Tel: 01/4929 669 | e-mail: info@dijete.hr | Web: www.dijete.hr

Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba

Tel: 01/34-575-18 | e-mail: info@poliklinika-djeca.hr | Web: www.poliklinika-djeca.hr

Centar za sigurnost na Internetu

Tel: 0800 606 606 | e-mail: info@csi.hr | Web: www.csi.hr

Hrabri telefon

Tel: 116-111 | Web: www.hrabritelefon.hr

Plavi telefon

Tel: 01/48 33 888 | e-mail: plavi-telefon@zg.t-com.hr | Web: www.plavi-telefon.hr

Udruga roditelja „Korak po korak“

Tel: 01/4855578 | Mail: info@udugaroditeljapkp.hr | Web: www.udugaroditeljapkp.hr

Ženska soba, Centar za žrtve seksualnog nasilja

Tel: 01/6119-444 | e-mail: savjetovaliste@zenskasoba.hr | Web: www.zenskasoba.hr

Web stranica „Sigurno mjesto“ *

www.sigurnomjesto.hr

*Web stranica koja sadržava pretraživač prema mjestu stanovanja i pruža kontakt podatke svih relevantnih državnih institucija i tijela, skloništa, savjetovališta, bolnica te drugih ključnih institucija kojima se može obratiti u slučaju nasilja.

1. Alaburić, V. (2003.) Ograničavanje „govora mržnje“ u demokratskome društvu - teorijski, zakonodavni i praktički aspekti – I. dio. Hrvatska pravna revija: Izvorni znanstveni članak.
2. Beech, A.R., Hamilton-Giachristis, C.E., Whittle, H.C. (2014.). „Under His Spell“: Victims Perspectives of Being Groomed Online. *Social Science Computer Review*, 3, 404-426.
3. Beran, T. i Li, Q. (2007.). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying. *Journal of student Wellbeing*, 1 (2), 15-33.
4. Cakić, L., Hodak Kodžoman, I. i Velki, T. (2013.). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola*, 30 (2), 110-128.
5. Ćorić, V., Buljan Flander, G. i Štimac, D. (2008.). Seksualno zlostavljanje djece: Dijagnostička obrada i čimbenici koji utječu na razotkrivanje. *Paediatrica Croatica* 52 (4), 263-267.
6. Giumetti, G. W., Kowalski, R. M., Lattaner, M. R. i Schroeder, A. N. (2014.). Bullying in the Digital Age: A Critical Review and Meta-Analysis of Cyberbullying Research Among Youth. *Psychological Bulletin*, 140 (4), 1073-1137.
7. Hrabri telefon (2014.). Sigurno surfanje, http://www.hrabritelefon.hr/wp-content/uploads/HT_memory_brosura_preview.pdf
8. Li, Q. (2010.). Cyberbullying in High Schools: A study of Students Behaviours and Believes about This New Phenomenon. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19 (4), 372-392.
9. Mamula, M. (ur.) (2007.). Seksualno nasilje u školama, Zagreb: Ženska soba.
10. Mamula, M. (ur.) (2013.). Seksualno nasilje u Hrvatskoj 2000. – 2010., Zagreb: Ženska soba.
11. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske (2017.). Zlostavljanje putem mobitela i interneta - suvremenih tehnologija, <http://stari.mup.hr/13047.aspx>
12. Strabić, A. i Tokić Milaković, A. (2016). Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 166-183.
13. Škrtić, D (2013). Mamljenje djeteta za zadovoljenje spolnih potreba uporabom informacijsko-komunikacijske tehnologije. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34 (2), 1139-1170.
14. Tukara Komljenović, J. i Mihaljević, K. (2018.) #REAGIRAJ – Elektroničko i elektroničko seksualno nasilje nad i među djecom i mladima. Zagreb: Ženska soba.
15. Udruga Korak po korak (2016.). Delete Cyberbullying – Priručnik za roditelje. http://www.os-ekumicica-velikagorica.skole.hr/upload/os-ekumicica-velikagorica/newsattach/1306DC_prirucnik_za_roditelje_online.pdf
16. Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01 i 55/01)
17. Vijeće Europe (2012). „One in Five“, http://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/I%20in%205%20fact%20argumentation%20_en.pdf
18. Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18) <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>
19. Zovkić, D. (2015). Nasilje putem Interneta. Završni rad. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
20. Zakon o elektroničkim medijima (NN, br. 122/03, 79/07, 32/08, 65/09, 153/09, 84/11, 94/13, 136/13)
21. Ženska soba – Centar za seksualna prava, „Oblici seksualnog nasilja“ <http://zenskasoba.hr/podrucja-rada/seksualno-nasilje/oblici-seksualnog-nasilja/>
22. Ženska soba – Centar za seksualna prava, Istraživanje „korištenje Interneta i društvenih mreža“. <http://www.zenskasoba.hr/docs/Istrazivanje%20o%20koristenju%20Interneta%20i%20drustvenih%20mreza.pdf>
23. EU KIDS ONLINE (2018.) <http://hrkids.online/prez/2018-02-19-prezentacija.pdf>



Grad Zagreb

Ova je brošura izrađena u okviru projekta #surfambezstraha kojeg provodi Ženska soba – Centar za seksualna prava uz financijsku podršku Grada Zagreba. Sadržaj brošure isključiva je odgovornost Ženske sobe – Centra za seksualna prava i ni pod kojim uvjetima ne može se smatrati odrazom stajališta Grada Zagreba.